

lokaal perspectief vorm, vanuit de gedachte dat 'het zwaartepunt van het sociaal-economisch krachtenveld dat de veranderingen van de ruilverkaveling als instrument heeft bepaald, in het landelijk gebied lag.' Hij brengt de institutionele spelers en hun belangen op het lokale niveau helder in beeld. 'De eigenschap van de ruilverkavelingsprocedure, die zijn oorsprong al in 1890 vond, maakt van de ruilverkaveling niet alleen een instrument om het platteland te veranderen. Het is ook, voor de historicus, een instrument waarmee veranderingen in de landbouw en op het platteland ... beter begrepen kunnen worden', zoals zijn slotconclusie luidt. Maar daarbij mis ik wat.

Eind vorige eeuw kreeg ik bezoek van een oudere heer die graag de perceelsnamenkaarten van de Bommelerwaard, die tijdens de bodemkartering in de jaren vijftig en zestig voor de ruilverkaveling waren samengesteld, wilde raadplegen ('als het te slecht weer is om te boren vraag je maar hoe het hier heet', werd door de Wageningse hoogleraar bodemkunde Edelman aan de karteerders opgedragen). Hij herkende de gevarieerde vormenrijkdom in percelering en de zeer tot de verbeelding sprekende veldnamen uit zijn jeugd. Hij bleek een van de initiatoren te zijn van één van de meest ingrijpende ruilverkavelingen die ooit in Nederland is uitgevoerd. Het is deze ambigue houding ten opzichte van de ruilverkaveling die ook de historische-geografische onderzoekers parten speelt. Het wordt tijd dat de veranderingsgolf in het cultuurlandschap als gevolg van ruilverkaveling en de achtergrond van de lokale actoren nog verder — ook letterlijk — in kaart wordt gebracht. Hoewel het onderzoek van Simon van den Bergh niet tot op het beslissingsniveau van de individuele boeren afdaalt — het overleg aan de keukentafel wordt node gemist — levert zijn studie voor het noodzakelijk onderzoek naar dat lokaal perspectief, bij voorbeeld in de vorm van *oral history*, een uitstekende context. Alleen de afbeeldingen hadden iets meer zorg mogen krijgen.

Chris de Bont

L. van Rompaey, *Strijd voor waardering. Het COV van 1892 tot 1983* (Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 2003, 423 blz., €32,-, ISBN 90 441 1469 7).

Het (algemeen) Christelijk Onderwijzersverbond (COV) is de grootste en oudste onderwijzersvakbond in België. Toen die vakvereniging haar eeuwfeest in 1993 voorbereidde, gaf ze geen jubelboek over de eigen geschiedenis uit. In plaats daarvan steunde het COV een historische studie naar de evolutie van het statuut en het aanzien van onderwijzers en onderwijzeressen. In *Geen trede meer om op te staan* (Pelckmans, 1993) gaven twee hoogleraren uit Leuven (Maurits de Vroede en Marc Depaepe) en één uit Gent (Frank Simon) aan hoe de onderwijzende populatie was geëvolueerd, hoe de verschillende vakverenigingen zich onderling verhiielden, hoe hoog het relatieve inkomen van onderwijzers was en welke opleidingen en kwalificaties er bestonden. De samenwerking aan het boek beviel beide partijen, vakbonds-mensen en onderzoekers. Tussen 1994 en 1999 nam het COV daarom drie deeltijdse wetenschappelijke medewerkers in dienst, die onder leiding van De Vroede, Depaepe en Simon een studie maakten over het alledaags handelen van onderwijzers. Marc Depaepe schreef op basis van dat werk *Orde in vooruitgang. Alledaags handelen in de Belgische lagere school (1880-1970)* (Universitaire pers Leuven, 1999). De studie werd in het Engels vertaald en internationaal erg gunstig onthaald. Zowel de auteurs als de opdrachtgever konden trots zijn op hun samenwerking. Maar er was na al die jaren nog steeds geen geschiedenis van het COV zelf geschreven.

Lies van Rompaey, een historica met *roots* in de Leuvense pedagogische historiografie, trad daarop in dienstverband bij het COV. Zij zou zo'n boek schrijven. Dat was precies op tijd af

om de honderdtiende verjaardag van het vakverbond te vieren en beschrijft vreemd genoeg negentig jaar uit de geschiedenis ervan — telkens één decennium van de eeuw verwijderd. In vergelijking met de twee voorgaande studies is *Strijd voor waardering* veel meer het werk van één persoon. Het is duidelijk een institutionele geschiedenis, die veel aandacht schenkt aan officiële standpunten en die voortdurend tracht te verklaren. Het werk volgt ook in tegenstelling tot *Geen trede* en *Orde in vooruitgang* een streng chronologische opbouw, zonder veel thematische uitweidingen. Lies van Rompaey had toegang tot de COV-archieven en kon heel wat hoofdrolspelers uit de COV-geschiedenis interviewen. Het resultaat is een boeiende kijk op de interne keuken van de vereniging.

En het moet gezegd worden dat het COV de moeite van een studie loont. Aanvankelijk was het COV een Vlaamse en katholieke splintergroepering voor onderwijzers. De oudere Algemene Belgische OnderwijzersBond (ABOB) had zich tijdens de schoolstrijd van 1879-1884 als liberaalgezinde vereniging opgesteld, en verloor bijgevolg na de liberale verkiezingsnederlaag ook heel wat aanhang. Naast stedelijke onderwijzerskringen en aparte verenigingen voor schoolhoofden of regenten, dong het COV als radicaal-katholieke fractie mee naar de gunsten van de onderwijzers, die niet langer een sterke belangenvereniging hadden. Dankzij enkele oudgedienden van de ABOB kon het COV vrij snel een nationale structuur en daarmee een voorsprong uitbouwen. Typerend voor het COV waren de erg sterke leidersfiguren, die vaak decennialang het bestuur bepaalden en dat soms op een bijzonder eigengereide manier deden. Sommige bestuursleden verlegden de nadruk van belangenvertegenwoordiging naar nascholing van onderwijzers, anderen gingen verder dan louter lobbywerk en maakten de beweging sterk politiek getint. Ze waren ook vaak moeilijk uit hun positie te krijgen. Dat het boek van Lies van Rompaey in chronologische hoofdstukken kon worden onderverdeeld, dankt ze in hoge mate aan het typische karakter van elke bestuursgeneratie. Rond 1945 overschreed het COV de kaap van de 25.000 leden. Enkele moeilijke bestuurswissels en de federalisering van het onderwijsbestuur zorgden in 1975 voor een splitsing in een Nederlandstalige en een Franstalige tak.

Het COV was een eerder atypische vakvereniging, om verschillende redenen. De meeste eisen hadden weinig te maken met een betere verloning, maar — zoals de titel suggereert — vooral met een betere waardering. Zo was één van de eerste strijdpunten van het COV het verwerven van een meervoudig stemrecht voor onderwijzers, die als intellectuelen moesten worden beschouwd. Gedurende verschillende perioden lag de nadruk in de werking veel meer op de navorming en bewustmaking van onderwijzers, dan op hun eigenlijke belangenverdediging. Een ander typisch kenmerk van het COV lag in het gebrek aan syndicale acties zoals stakingen en betogingen. De aansluiting met de katholieke vakbondskoepel ACV in 1945 was relatief laat. Bovendien stond het COV ook binnen die koepel op een eigenheid, met aparte gebouwen, diensten en financiën. Vaak primeerden de relaties met het Belgische episcopaat op die met andere katholieke vakverenigingen. Het COV nam soms bijzonder scherpe posities in, los van andere katholieke verenigingen of partijen. Eén van de allereerste betogingen van de vakvereniging — en meteen één van de meest gedenkwaardige, want verboden — vond plaats tijdens de koningskwestie. De terugkeer van koning Leopold III was na de Tweede Wereldoorlog sterk omstreden. Het COV mobiliseerde de achterban van onderwijzers om te protesteren ten voordele van het koningshuis, op een veel radicalere manier dan men bijvoorbeeld bij de katholieke partijen gewend was. Ook ging de vakvereniging tijdens de jaren 1960 en 1970 herhaaldelijk in tegen de plannen van katholieke onderwijsministers. Zo ijverde het COV voor het behoud van de 'vierde graad' (twee vervolmakingsjaren na de basisschool) en tegen de invoering van het Vernieuwd Lager Onderwijs (VLO) — telkens tevergeefs. Waar het COV

wel in slaagde, was om het project van een katholieke pedagogiek van de kanunniken Frans de Hovre en Alberic Decoene uit te dragen door navorming en brochures.

Lies van Rompaey beschrijft dat alles bijzonder verhelderend. Telkens geeft ze aan waarom het COV dergelijke beslissingen nam, die uit de band sprongen. Hoewel het boek soms haast dag na dag, zelfs uur na uur, de handelingen en de beslissingen van het COV-bestuur volgt, biedt zoets tegelijk inzicht in meer fundamentele processen. Van Rompaey is het best op dreef wanneer ze hier en daar uitweidt over bijvoorbeeld de rol van onderwijzeressen in het bestuur, of over de internationale banden met onder andere het Nederlandse KOV. Het boek geeft de indruk dat enkele sterke persoonlijkheden de positie van het COV hebben bepaald, soms ondanks of zelfs tegen de wil van de meeste leden. Die leidersfiguren mengden zich in politieke discussies, weigerden een vakbond naast de andere te worden, hamerden op de kwaliteitsbewaking van het werk van onderwijzers en hadden eigen agenda's. De analyses op het einde van het boek zijn in die zin erg verhelderend over het functioneren van dergelijke organisaties. Bovendien doorbreken de conclusies de rigide chronologie van de rest van het boek.

Met die chronologie is iets vreemds aan de hand. De periode 1893-1940 kreeg slechts 53 bladzijden toebedeeld, haast evenveel als bijvoorbeeld de periode 1945-1950. Ook staan in dat stuk over de eerste 47 jaar van het COV de referenties niet in de tekst zelf, maar in een korte literatuurlijst achteraan het hoofdstuk. Dat wijst erop dat er een bronnenprobleem was voor die eerste helft van de geschiedenis. Met de twee eerdere publicaties in het achterhoofd, bleef Van Rompaey ook zeer dicht bij de archieven, verslagen van bestuursvergaderingen, publicaties en interviews. Slechts zelden maakte ze sprongen naar bijvoorbeeld andere vakverenigingen, of naar de maatschappelijke positie van onderwijzers. Dat alles is immers elders uitstekend beschreven. Enkel de politieke situatie waarin beslissingen werden genomen, licht ze geregeld toe. Het resultaat is dat *Strijd voor waardering* een erg zakelijk boek is geworden, zonder veel uitweidingen over de maatschappelijke context maar met veel oog voor de persoonlijke en institutionele factoren. De manier waarop de ontwikkeling van de onderwijzersvakbond hier uit de doeken wordt gedaan, verdient beslist waardering.

Karl Catteeuw

K. Sluyterman, *Kerende kansen. Het Nederlandse bedrijfsleven in de twintigste eeuw* (Amsterdam: Boom, 2003, 389 blz., €29,50, ISBN 90 5352 890 3).

Dit boek is als synthese een resultaat van de lange gang van de auteur door de beoefening der bedrijfsgeschiedenis. We hebben nu een overzicht in handen van de ontwikkeling van het Nederlandse bedrijfsleven in de twintigste eeuw, lopend vanaf 1895 in de fase van economische heroriëntering van ons land en eindigend in 2000. In die hoedanigheid kan het boek de komende jaren als bron en oriëntatiepunt dienen voor de bedrijfshistorici. De brede maar tevens goedgerichte inhoud en reikwijdte, de heldere en effectieve compositie en dito schrijfstijl en de negentien bladzijden literatuuropgave staan borg voor de bruikbaarheid van deze pennevrucht. Als leidmotief bij het scheppen van lijn en orde in de historische complexiteit van het onderwerp fungeert bij Sluyterman het begrip 'ondernemersstrategie', een zaak van langetermijnplanning of -leerproces. Zonder zo'n strategie zijn de stabiliteit en continuïteit van een onderneming niet te garanderen. Inspirator van dat begrip is de bij de beoefenaren van de bedrijfsgeschiedenis welbekende Amerikaanse bedrijfshistoricus A. D. Chandler jr. De meer concrete management-ideeën, bijvoorbeeld *turn around management*, zijn een gevolg van het strategieconcept.